

Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

Jean Delorme

**MARILE DATE
ALE SECOLULUI XIX
de la 1789 la 1914**

Traducere din limba franceză
Nicolae Constantinescu

CUPRINS

Sigle	5
Capitolul I Revoluția franceză (1789-1799).....	7
Capitolul II Napoleon (1800-1814)	23
Capitolul III Restaurațiile (1815-1847)	38
Capitolul IV Naționalitățile (1848-1870).....	59
Capitolul V Sistemul Bismarck (1871-1890).....	85
Capitolul VI Economie și colonizare (1891-1904).....	102
Capitolul VII Cursa înmărărilor (1905-1914)	112

REVOLUȚIA FRANCEZĂ (1789-1799)

1789. — 5/5. Reunirea Stărilor Generale. 17/6. Starea a Treia se declară Adunare Națională. 20/6 Jurământul din Sala „Jocului cu minge“ (a). 11/7. Destituirea lui Jacques Necker/ 14/7. Cucerirea Bastiliei (b). 4/8. Abolirea feudalității. 26/8. Declarația Drepturilor Omului. 11/9. Votarea veto-ului suspensiv. 5-6/10. Zilele din octombrie. Octombrie. Înființarea Clubului Iacobinilor (c). 29/11. Prima federație (1790). 2/11. Naționalizarea bunurilor clerului. 14/12. Crearea asigнатelor (d).

(a) Stările Generale, care s-au reunit la Versailles, numărau tot atâtia deputați ai Stării a Treia cât ordinele privilegiate. Dacă primii erau unanimi în voința lor de a stabili un regim nou, ceilalți erau divizați: 200 reprezentanți din clerul de jos înclinau spre Starea a Treia, de partea căreia erau nobilii liberali. Or, guvernul regal nu decisese dacă discuțiile și voturile vor avea loc pe ordine sau pe cap. Starea a Treia a încercat adoptarea acestei ultime proceduri, care i-ar fi asigurat succesul. Privilegiații au refuzat să i se asocieze pentru verificarea în comun a puterilor, aşa că aceasta a hotărât să acționeze singură. Mergând mai departe, ea s-a proclamat Adunare Națională și, considerând-se singura depozitară a suveranității, a declarat ilegală perceperea impozitelor. Regele nu putea să accepte. El a ordonat să fie închisă sala de ședințe. Starea a Treia nu s-a tulburat și s-a adunat într-o sală vecină, cea a „Jocului cu mingea“, unde a jurat să nu se despartă fără să fi dat țării o constituție. Ea a rezistat somației de a delibera pe ordine. Regele nu a îndrăznit să folosească „forța baionetelor“ și a acceptat reunirea ordinelor într-o adunare unică, ce și-a spus la puțin timp după aceea Constituantă.

(b) Ludovic al XVI-lea nu a capitulat cu dragă inimă în fața Stării a Treia. El se gândeau la o revanșă și a adunat trupe. Aceste pregătiri au neliniștit populația. Situația economică era proastă. Tratatul de la Eden (1786) crease mulți șomeri în orașe. Recoltele proaste aduseseră foamea. Vagabonzi fără lucru și înfometăți bântuiau satele. Ideea unui mare complot contrarevolutionar a încolțit imediat în mintile oamenilor. Destituirea lui Necker i-a convins. Poporul din Paris a ieșit în stradă, s-a organizat în miliții burgheze și a căutat arme. Guvernatorul Bastiliei i-a refuzat. Vechea citadelă, simbol discutabil al absolutismului, a fost luată cu asalt. Revolta pariziană l-a constrâns pe rege să cedeze a doua oară.

(c) 14 iulie este ziua cea mai cunoscută din perioada evenimentelor Marii Spaime. Toți se temeau de acțiunile contrarevoluției și de tălharii aflați în solda ei. Oamenii s-au înarmat să-i opună rezistență. Apoi, populația s-a răzbunat pentru temerile ei pe simbolurile regimului muribund. Agenții lui au fost alungați și chiar masacrați. Castelele au fost incendiate și, uneori, cu stăpânii lor cu tot. Pentru a stăvili acest val de anarhie săngeroasă, câțiva nobili liberali au simțit că Adunarea trebuia să-și manifeste voința novatoare printr-un gest solemn. În entuziasmul nopții de 4 august, a fost hotărâtă desființarea feudalității și a constrângerilor ei insuportabile. Agitația din mediul rural s-a potolit pe moment. Dar multimea pariziană a rămas la fel de agitată. Dezbaterile consacrate de Adunare Constituției au conferit principiilor noii ordini forma nemuritoare a Declarației Drepturilor Omului, dar un întreg partid încerca să întărească executivul și a acordat regelui un drept de *veto* valabil patru ani asupra deciziilor legislativului. Pentru a înlătura această rezistență, o nouă zi populară, organizată de partidele cu idei avansate, bucurându-se și de complicitatea lui La Fayette, care comanda garda națională, i-a adus în octombrie de la Versailles la Paris pe rege și Adunarea. Guvernul era acum la mâna unei populații înarmate și agitate constant de oratorii „cluburilor“, care se înmulțiseră de la căderea Vechiul Regim. Prin rețeaua filialelor sale provinciale, Clubul Iacobinilor era cel mai important. Dar influența unor societăți populare, precum cea a cordilierilor, v-a crește constant.

(d) Criza financiară, cauza convocării Stărilor Generale, nu a primit de la reuniunea lor nici o soluție. Dimpotrivă, impozitele nu se mai încasau. Organizarea unui nou sistem fiscal cerea timp. Pentru a face față nevoilor vîstieriei, Talleyrand a propus naționalizarea averii enorme a clerului. Pe baza acestor bunuri, s-au emis asignante. Dezastrul financiar a impus curând transformarea acestor obligații în bancnote ce nu puteau fi convertite în aur. Neîncrederea pe care o inspirau de la falimentul lui Law (1775), precum și emiterea unui număr prea mare de bancnote, au dus la deprecierea lor rapidă. Prețurile au crescut, sporind tulburările sociale. Dar un transfer important de proprietate i-a atașat definitiv de noua ordine pe achizitorii de bunuri naționale.

1790. — 20/2. Moartea lui Iosif al II-lea. Leopold al II-lea. — Mai-octombrie. Convenția anglo-spaniolă de la Nootka. 21/6. Avignonul cere alipirea la Franța (1791). — 12/7. Constituția civilă a clerului (a). 14/7. Sărbătoarea Federației (b). 27/11. Obligația impusă clerului de a jura pe Constituția civilă (a).

(a) Voința reformatoare a Constituantelor s-a extins și asupra Bisericii. Galicani în majoritatea lor, ei au acționat fără să-l consulte pe papă, care poate că ar fi acceptat o revizuire a Concordatului de la Bologna. Constituția civilă a clerului a modelat geografia ecclaziastică în funcție de un nou cadru administrativ. Alegerea a devenit regulă pentru desemnarea demnitărilor, iar consacrarea episcopilor nu a mai fost apanajul papei. Această răsturnare a vechilor reguli și naționalizarea bunurilor clerului au întâmpinat o puternică rezistență. Constrângând preoții-funcționari să depună jurământ pe Constituția civilă, Adunarea a creat, între cei care jurau și refractari, o schismă pe care condamnarea papei Pius al VI-lea (1791) a agravat-o și mai mult.

(b) În volbura tulburărilor Marii Spaime, în timp ce Constituanta abia dacă începuse conturarea unui nou regim, vechile instituții fusese spulberate. Anarhia care amenința unitatea națională a fost alungată prin mișcarea spontană a federațiilor: de la sat până la provincie, comunitățile fraternizau și se uneau prin legături libere și perpetue. Începută în Dauphiné la sfârșitul anului (1789), această mișcare a culminat la Paris, cu ocazia sărbătoririi cuceririi Bastiliei.

1791. — 2/3 Moartea lui Octave Mirabeau. — 13/4. Papa condamnă Constituția civilă a clerului (1790). — 3/5. Noua Constituție a Poloniei (1792). — 14/6. Legea Le Chapelier (c). 20-21/6. Fuga la Varennes. 17/7. Salva de împușcături de pe Câmpul lui Marte (a). — 27/8. Declarația de la Pillnitz (Saxa), în urma întrevederii dintre împărat și regele Prusiei. 12/9. Anexarea Avignonului (b). — 14/9. Ludovic al XVI-lea acceptă Constituția din 1791 (a). 1/10. Reuniunea Adunării Legislativă (c). 31/10. Decret contra emigranților. 29/11. Decret contra preoților refractari (1792). — Wolfgang Amadeus Mozart: *Flautul fermecat* (d).

(a) Ludovic al XVI-lea nu a acceptat niciodată abolirea absolutismului. Incapabil să opreasă singur evoluția Revoluției, nu conta decât pe străinătate pentru restabilirea Vechiului Regim. Profund catolic, conflictul provocat de Constituția civilă a constituit elementul determinant al ruperii legăturii sale cu Adunarea. Regele a luat hotărârea să fugă în secret din Paris ca să ia conducerea unor trupe fidele și să convingă Austria să intervină. Recunoscut la Varennes mai înainte de a ajunge la complicitii lui și dus înapoi la Paris în mijlocul unei ostilități generale, Adunarea l-a suspendat. Un curent popular foarte puternic a cerut destituirea lui. Dar majoritatea nu dorea să meargă atât de departe și se temea de parizieni. Intervenția armată de pe Câmpul lui Marte a domolit provizoriu mișcarea republicană. Constituția a fost revizuită într-un sens reacționar pentru a deveni mai acceptabilă regelui, cu care se dorea reconcilierea. Suveranul a acceptat manevra și a jurat fidelize noului text, cu puțin înainte de încheierea Constituantei.

(b) Revoluția a fost primită cu căldură de filosofii europeni. Suveranii erau și ei bucuroși de această eclipsă a puterii franceze și, în plus, alte interese i-ar fi împiedicat să intervină. De altfel, Constituanta și-a manifestat pacifismul refuzând să sprijine Spania în conflictul contra Angliei pentru golful Nootka (1790). Dar emigrația, începută de la 14 iunie, întreținea o oarecare agitație în rândul prinților renani, nemulțumiți că li se refuza o despăgubire pentru drepturile feudale suprimate pe proprietățile lor din Alsacia. Anexarea Avignonului se baza pe un nou drept al popoarelor de a depinde de ele însele, care putea

să aducă ruina ordinii europene. Chemările în ajutor ale lui Ludovic al XVI-lea și-au găsit din acest moment mai mult ecou, îndeosebi la Viena. După Varennes, Declarația de la Pillnitz i-a promis sprijinul armat al împăratului și al Prusiei. Dar felul punerii sale în execuție l-a făcut lipsit de orice efect. Totuși, a stârnit sentimentele belicoase ale revoluționarilor și a sporit ostilitatea față de rege.

(c) Deoarece membrii Constituantei își interziseseră realegerea, Adunarea Legislativă era formată doar din oameni lipsiți de experiență și divizații. Între stânga strălucitilor oratori ai Girondei și o dreaptă paralizată de certuri între persoane și clanuri, plutea o oarecare incertitudine. Germanii anarhiei noului regim au fost astfel favorizați. În lipsa unei cai de reglementare, conflictele au rămas fără soluție între legislativ și executiv, puterea centrală și administrația locală. și a început să se contureze o prăpastie între burghezie și o a Patra Stare populară, care fusese exclusă de la dreptul de vot, căreia Legea Le Chapelier îi interzise grevele și coalțiile și pe care depreciera monetară o făcea să se revolte.

(d) Cu *Flautul fermecat*, Mozart a pus bazele operei germane care, cu Ludwig van Beethoven (1805) și Karl Maria von Weber (1821), se va menține până la Richard Wagner (1856), Richard Strauss (1911) și Alban Berg.

1792. — 1/3. Moartea lui Leopold al II-lea. Francisc al II-lea. — 23/3. Formarea cabinetului girondin. 20/4. Franța declară război Austriei (a). — 12-15/5. Conferința austro-prusacă de la Potsdam. — 27/5. Decret contra preoților refractari. 8/6. Constituirea unei tabere federate la Paris. 13/6. Destituirea cabinetului girondin (b). — 19/6. Ecaterina a II-a invadează Polonia (c). — 25/7. Manifestul lui Charles von Brunswick. 10/8. Căderea lui Ludovic al XVI-lea (b). 23/8. Longwy capitează, apoi Verdun (2/9). 2-6/9. Masacrele din septembrie. 20/9. Bătălia de la Valmy (d). Reunirea Convenției (e). 6/11. Bătălia de la Jemmapes (1793). 11/12. Începutul procesului lui Ludovic al XVI-lea (e). 15/12. Decret de organizare a ocupării țărilor cucerite (1793).

(a) Îndată ce s-a reunit, Adunarea Legislativă a fost confruntată cu pericolul războiului. S-a acreditat ideea unei conjurații a regilor

contra Revoluției. Pentru a o spulbera și a-l demasca pe Ludovic al XVI-lea, Gironda împingea la conflict. Astfel s-a ajuns la cabinetul condus de Charles François Dumouriez. Singurul obstacol al ambiciozilor acestui aventurier, prudentul Leopold al II-lea, fiind acum înlăturat, un schimb de ultimatumuri a dus la declarația de război pe care Ludovic al XVI-lea a propus-o votului entuziasmat al Adunării.

(b) Începutul războiului a fost plin de eșecuri. Trupele dădeau înapoi. Prusia, din partea căreia girondinii speraseră neutralitatea dacă nu alianța, a intrat în război alături de Austria. Într-o atmosferă de asediul, Adunarea Legislativă i-a atacat pe preoții refractari, pe care i-a hărăzit deportării pe baza unui simplu denunț, și pe rege, pe care l-a amenințat cu o tabără de federați convocați sub pretextul Sărbătorii Federăției. Ludovic al XVI-lea a răspuns cu *veto* și a destituit cabinetul girondin. Partidul a încercat să-i forțeze mâna prin manifestarea populară din 20 iunie. Curajul regelui le-a spulberat orice speranță, dar calea era deschisă altora mai deciși. Semnalul a fost dat de manifestul în care generalisimul aliat, Brunswick, amenința Parisul cu distrugerea în caz de atentat contra regelui. Ludovic al XVI-lea a cerut publicarea lui ca să-și terorizeze adversarii, dar a provocat revolta lor. La glasul lui Georges J. Danton, secțiile pariziene s-au revoltat, au decretat decăderea din funcție a regelui și instaurarea unei Comune insurecționale. Sprijinile de federații provinciali, ele au atacat palatul Tuileries. Părăsit de toți, Ludovic al XVI-lea s-a refugiat la Adunare, care a decis suspendarea și arestarea lui, până când o Convenție, aleasă prin vot universal, va da țării instituții noi.

(c). Prima împărțire a Poloniei a provocat o zvâcnire de patriotism în această țară anarhică. Regele Stanislaw Poniatowski a obținut de la Dietă votul pentru o nouă constituție (1791), care asigura ereditatea coroanei, abolirea aceluia *liberum veto* și dreptul de confederare. Dar nu s-a realizat unanimitatea. Opozanții, uniți în confederația de la Targovitza, au apelat la Rusia. Ecaterina a II-a a invadat imediat țara. Dar nu putea să conteze pe implicarea neinteresată a complicitelor ei.

Inițiativa sa va duce la intrigă diplomatică foarte complicate. S-ar fi putut spune că austrieci și prusaci se îndreptau spre Paris cu capul întors către Varșovia. Aceste preocupări probabil că i-au împiedicat să-și consacre toate forțele luptei contra Franței. Nenorocirile Poloniei au contribuit la salvarea Revoluției.

(d) În febra care domnea în ziua de 10 august, Consiliul executiv, substituit regelui, sub presiunea Comunei insurecționale, singura putere efectivă sprijinită pe poporul revoltat, i-a atacat pe preoții refractari, pe părinții emigranților și pe alii suspecți, în timp ce situația de la hotare devinea tot mai gravă. Lorena a fost invadată. Longwy a capitulat, apoi Verdun. Regaliștii îi primiseră pe invadatori ca pe eliberatori. Oare nu aveau complici și în Paris? Comuna a decis nimicirea lor. Timp de patru zile, suspectii îngrämaditi în închisori au fost masacrati, la Paris, apoi în provincie. Cruzimi hidioase și inutile. La ieșirea din defileurile din Argonne, Kellermann, sprijinit de Dumouriez, i-a atacat pe prusaci. Lângă moara din Valmy, armata de cizmari a suportat fără să crâcnească canonada. Trupele reputate invincibile ale Marelui Frederic au dat înapoi în față rezistenței lor. O simplă încăierare, dar decisivă, după cum a întăles foarte bine Goethe. Iar boala a transformat în debandadă retragerea inamicului.

(e) În noua Adunare, Gironda constituia acum dreapta și avea să-și dispute cu Muntele influența asupra deputaților de centru. De la prima ședință, monarhia a fost abolită, a doua zi fiind proclamată Republica. Ce se va întâmpla cu regele? Montagnarzii voiau să fie condamnat la moarte. Girondinii, mai bine informați despre reacțiile provinciilor, dădeau înapoi, fără să îndrăznească să recunoască, în fața unui proces care ar fi dus la dezvăluirea inevitabilă a unor secrete supărătoare. Ludovic al XVI-lea s-a apărat fără vlagă, dar demnitatea și curajul lui pe eșafod i-au compensat erorile. Moartea lui avea să ducă la formarea unei coaliiții generale a suveranilor europeni contra Revoluției.

1793. — 21/1. Executarea lui Ludovic al XVI-lea (1792). — 23/1.

1. Montagne: Grup politic al montagnarzilor care, în timpul Revoluției franceze, ocupă gradenele cele mai înalte ale Convenției (n.t.).

A doua împărțire a Poloniei. — 1/2. Franța declară război Angliei și Olandei. 7/3. Franța declară război Spaniei. 10/3. Revoltă în Vandee. Înființarea Tribunalului Revoluționar. 18/3. Înfrângerea lui Dumouriez la Neerwinden (a). 5/4. Înființarea Comitetului Salvării Publice. 31/5-2/6. Căderea girondinilor (b). 24/6. Votarea Constituției Anului I. 23/7. Prusacii cuceresc Mainz. 27/7. Maximilien de Robespierre (montagnard) la conducerea Comitetului Salvării Publice. Legea privind „acapararea“. 28/7. Austrieci cuceresc Valenciennes. 17/9. Legea suspectilor. 29/9. Legea maximului general al prețurilor și salariilor. 16/10. Victoria francezilor la Wattignies. 4/12. Decretul din *frimaire*¹. 16/12. Bătălia de la Geisberg (c).

(a) Victoria de la Valmy a provocat o răsturnare completă a situației militare. Intrând în Belgia, după ce i-a alungat pe austrieci din nordul Franței, Dumouriez i-a spulberat la Jemmapes și a înaintat până la frontieră olandeză. Savoia și Nisa, malul stâng al Rinului au fost cucerite în câteva săptămâni și anexate, uneori contra voinței populației, dur exploatață ca să umple vistieria și ofensată de anticlericalismul învingătorilor. Dominanța franceză era aşadar precară. Ea s-a prăbușit după moartea lui Ludovic al XVI-lea și îndată ce Anglia, prin politica ei continentală tradițională, a realizat prima coaliție. Învința la Neerwinden, Dumouriez a pierdut Belgia, apoi a trecut la inamic. Renania a fost evacuată. Coalizații au asediat Mainz și, pe la începutul verii, au invadat din nou teritoriul francez. Recrutarea a 300 000 de oameni deciși să le țină piept a avut ca prim rezultat revolta vandeană, pregătită de tulburările religioase din anii precedenți.

(b) Înfrângerile militare au exasperat luptele politice. Trădarea lui Dumouriez era compromițătoare pentru girondini, care au pierdut majoritatea în Convenție. La îndemnul lui Danton, întreaga putere a fost concentrată în mâna unui Comitet al Salvării Publice, din care nu făcea parte nici un girondin. Înființarea unui tribunal revoluționar, trimiterea în departamente a unor reprezentanți ai poporului în misiune și alte măsuri au întărit acțiunea revoluționară. Gironda a încercat să

reia conducerea atacându-i pe cei mai vulnerabili dintre montagnarzi, Jean-Paul Hébert și Jacques Marat. Dar a fost învinsă: în două zile, 31 mai și 2 iunie, Comuna i-a scos pe șefii girondini în afara legii. Victoria montagnarzilor a fost victoria sanculoților parizieni asupra burgheziei provinciale.

(c) Deși victorioși la Paris, situația montagnarzilor era totuși precară. Dușmanii atacau frontierele. În departamente, insurecții federaliste, stârnite de girondini, sustrăgeau o mare parte a țării autoritatii Convenției. Asignatul se devaloriza și foamea sporea. În capitală înfometată, „extremiștii“ propovăduiau permanent violență. Pentru recăstigarea patrioților rătăciți, Convenția a votat în câteva zile o constituție cu un caracter democratic foarte accentuat. Dar aplicarea ei a fost amânată până după încheierea păcii. Apoi, sub impulsul lui Robespierre — ajuns în fruntea Comitetului Salvării Publice, unde îl înlocuise pe Danton, căruia îi criticase politica ezitantă în cursul crizei din martie-aprilie —, Teroarea a fost „adusă la ordinea zilei“ (legea suspectilor, crearea unei armate revoluționare, decretinarea) și s-a încercat stoparea crizei economice și sociale (legea privind „acapararea“, legea maximului general). Coordonate de decretul din *frimaire*, cartă a guvernului revoluționar, aceste măsuri și-au arătat roadele în toamnă. La frontiere, armatele organizate de Lzare Carnot au deblocat Maubeuge după victoria de la Wattignies, precum și Landau, după victoria de la Geisberg. În interior, federaliștii au fost înfrânti și șuanii, impresurați în ținutul lor, și-au pierdut întreaga capacitate ofensivă.

1794. — 26/2 și 3/3. Decretele din *ventôse*¹. 24/3. Executarea hebertiștilor și, 5/4, a lui Danton (a). — 24/5. Revolta de la Cracovia (1795). — 8/6. Sărbătoarea Ființei Supreme. 10/6. Decretul din *prairial*²: începutul Marii Terori. 26/6. Bătălia de la Fleurus. 27/7. 9 *thermidor*³: căderea lui Robespierre (a). 18/9. Separarea statului de Biserică (b). — 10/10. Înfrângerea polonezilor la Maciejowice. 4-11/9. Masacrul

1. A şasea lună a calendarului republican (20 februarie-20 martie) (n.t.).
2. A noua lună a calendarului republican (20 mai-18 iunie) (n.t.).
3. A unsprezecea lună a calendarului revoluționar (20 iulie-18 august) (n.t.).

1. A treia lună a calendarului republican (21 noiembrie-21 decembrie) (n.t.).